

ੴ

ਖਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ

ਤੋ

ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਫਿਲਾਸਫੀ

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.,
ਐਡੀਟਰ ਯੂ. ਪੀ. ਸਿਖ ਗਜ਼ਟ,
ਲਖਨਊ।

(ਭੋਟਾ ਤਿੰਨ ਆਨੇ ਕੇਵਲ)

‘ਕੋਸਰੀ ਪ੍ਰੈਸ’ ਗੁਮਟੀ ਨੰ: ੫,
ਕਾਨਪੁਰ।

ਖਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ

ਜੇ ਮਨੁਖ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਉਹ ਸਿਖ ਹੈ।

ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਹੈ ਜੀਵਨ ਜਾਚ। ਇਸਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਬਣਨਾਂ ਜਾਂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਿਖੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਹਿਸ਼ਤ ਜਾਂ ਸਵਰਗ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣਾਂ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਉਂ ਢਾਲਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ।

✽

✽

✽

✽

ਸਿਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਿਖ, ਨਿਰਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਿਖ, ਬਹੁਤ ਤਾਕਤ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਹੋ ਜਹੇ ਸਿਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ (Dynamic) ਹਸਤੀ ਆ ਵਸੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ

ਹੀ ਕੀ । ਉਹ ਅਦੁਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਉਸਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:-

“ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ, ਖਾਲਸੇ ਸੇਂ ਹਉਂ ਕਰੋਂ ਨਿਵਾਸ”

ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਿਖ ਕੇਵਲ ਸ਼ੀਰਕ ਤ੍ਰਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਆਤਮਕ ਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹੋਰ ਲਖਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ
ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਖਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਡਿਗੇਗਾ । ਉਹ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ
ਇਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ “ਮਨ ਨੀਵਾਂ, ਮਤ ਉਚੀ ਤੇ ਮਤ,
ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਜਿਸ ਦੀ
ਮਤ ਤੇ ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੋਵੇ ਉਸਦੇ ਡਿਗਣ
ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਇਹੀ ਯਕੀਨ ਕਿ ਉਹ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੁਕੀ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਉਸਨੂੰ ਉਚਿਆਂ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਅਸੂਲ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ
ਸੁਰਤ ਉਚਿਆਂ ਰਖਣੀ ਹੈ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਰਖਦਾ
ਹੈ । ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਮ ਦੇ ਅਨ੍ਹੇਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਣ
ਤੋਂ ਕਿਸ ਨੇ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ? ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਨੇ—ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਖੀ ਬਾਣੇ
ਵਿਚੋਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿਤੇ ਸਨ ।

*

*

*

*

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਆਤਮਕ

ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਸਿਖ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸਿਖ ਧਰਮ ਇਕ ਅਮਲੀ ਧਰਮ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਅਮਲੀ ਕੰਮ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਪਏ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲਖਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਇਕੋ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕੋ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਸਾਂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਮੰਤਰ ਰਟਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਧੂਣੀਆਂ ਧੁਖਾਈ ਰਖਣਾਂ ਜਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਪਿਆ ਸੁਕਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਾਣਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਵੀ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਦਸਿਆ ਹੈ :—

“ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰਾਈ ।”

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਵੀ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਸਦਾ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸੰਕੋਚ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਤਮਕ ਗੁਰਿਆਈ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤੀ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਕੱਠ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਪਰ ਸ਼ਖਸ਼ੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਤੇ ਰਖੀ। ਹੁਣ ਸਿਖ ਇਕ ਮੁਠ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਢਿਲੇ ਮੱਠੇ ਪਿਛਾ ਹਟ ਗਏ। ਸਭ ਲਈ ਇਕੋ ਜਹੇ ਨੇਮ ਤੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਖਵਾਣ ਲਗ ਪਏ।*

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ : “ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ—ਇਕ ਬਾਣੀ, ਦੂਜੀ ਸੰਗਤ; ਇਕ ਜੋਤਿ ਦੂਜੀ ਜੁਗਤਿ ਜਾਂ

* “ਜੇ ਚਾਹੇ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂ, ਜਿਥੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਜਾਇ ਕੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਸ਼ਖਸੀਅਤ । ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਕ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੋ ਹਸਤੀ (ਗੁਰੂ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਹੁਣ ਬਾਣੀ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 'ਸੰਗਤ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਬਣ ਗਈ । ਜਿਤਨਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸੀ । ਉਹ ਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ।'

“ਇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਪਦਵੀ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਉਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਮਰਦ ਨੂੰ । ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਪੰਥਕ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧ ਲੈਣ । ਇਹ ਮਤਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ-ਮੁਠ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟ ਇਕ ਅਗੰਮੀ ਤਾਕਤ ਪਾ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਤਾਕਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਉਹ ਉਹ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।”

*

*

*

*

ਧਰਮ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬਣਾਈ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਖਾਸ ਨਿਯਮ—ਭਾਵ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਰਹਿਤ ਸਿਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਉਚਿਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਵਧੀਕ ਹੈ; ਪਰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ (ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ)। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ—ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਤੇ ਹਕੀਕਤ ਰਾਏ ਵਾਂਗੂੰ—ਪਰ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਈ ਗੁਣਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਸਦਾ “ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ” ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ‘ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ’ ਹੀ ਤਾਂ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਹਨ।

*

*

*

*

ਸਿਖ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ : ਸ਼ਖਸੀ ਤੇ ਪੰਥਕ। ਅਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਅੰਗ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਖਸੀ ਰਹਿਣੀ ਨੂੰ ਲਓ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਆਦਿ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਣਾ, ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਹਰ ਔਖ ਸੌਖ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਸਮੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜਸ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੁਣਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਰਤ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ । ਗੁਰਮਤ ਇਹ ਹੈ :— ‘ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਅਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਚਾਨਣ ਲੈਣਾ । ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜੇਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਕੋ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ । ਛਾਤ ਪਾਤ, ਛੂਤ ਛਾਤ, ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ, ਗੋਰ ਮਟ ਮੜ੍ਹੀ, ਵਖ ਵਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਰਤ ਆਦਿ ਭਰਮ ਰੂਪ ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਾ ਰਖਣਾ । ਆਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਗੁਰ ਇਤਹਾਸ ਤੇ ਸਿਖ ਇਤਹਾਸ ਦੀ ਸਟੱਡੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਲਾਣਾ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮ, ਨਾਮ, ਅਨੰਦ, ਮਿਰਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਗੀਤੀਆਂ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੀਆਂ ।’

ਸੇਵਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਅੰਗ ਹੈ । ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ—ਪੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ । ਸੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਉਚ ਨੀਚ, ਛੂਤ ਛਾਤ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਦਾ ਹੈ । ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਲਈ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੇ ਦਾ ਹੀ ਸਦਕਾ ਭਾਈ ਕਨ੍ਹਈਏ ਵਰਗੇ ਤੇ ਅਗੇ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਮ ਤੇ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਏ ਸੇਵਾ ਦੇ ਉਘੇ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ।

*

*

*

*

ਹੁਣ ਲਓ ਪੰਥਕ ਰਹਿਣੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਖ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ, ਗੁਰਮਤੇ ਤੇ ਦਸਵੰਧ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੇਵਾ ਕੇਵਲ ਪਾਣੀ, ਪਖੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਵਾਲੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ ਜੋ ਥੋੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਇਹ ਗਲ ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਖ ਨੇ ਸ਼ਖ਼ਸੀ ਧਰਮ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਥਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਵੀ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਹਰ ਸਿਖ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਥ ਹੈ, ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੋਕੇ ਵੀ ਅਪਣਾ ਧਰਮ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ :—

ਖਾਲਸਾ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ

ਜੇ ਮਨੁਖ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਹੈ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸਿਖਿਆ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਿਖ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਧਰਮ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ, ਉਹ ਸਿਖ ਹੈ।

ਸਿਖ ਧਰਮ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਹੈ ਜੀਵਨ ਜਾਚ। ਇਸਦਾ ਮਨੋਰਥ ਕੁਝ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਅਪਣਾ ਆਪ ਗਵਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਕੁਝ ਬਣਨਾਂ ਜਾਂ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਸਿਖੀ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਬਹਿਸ਼ਤ ਜਾਂ ਸਵਰਗ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣਾਂ ਜਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਣਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਉਂ ਢਾਲਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣ।

✽

✽

✽

✽

ਸਿਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਇਕ ਸਿਖ, ਨਿਰਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਾਲਾ ਸਿਖ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਿਖ, ਬਹੁਤ ਤਾਕਤ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਇਹੋ ਜਹੇ ਸਿਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਜਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਾਲੀ (Dynamic) ਹਸਤੀ ਆ ਵਸੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਕਹਿਣਾ

ਹੀ ਕੀ । ਉਹ ਅਦੁਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
ਉਸਨੂੰ ਖਾਲਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਹੈ:-

“ਖਾਲਸਾ ਮੇਰੇ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ, ਖਾਲਸੇ ਮੈਂ ਹਉਂ ਕਰੋਂ ਨਿਵਾਸ”

ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸਿਖ ਕੇਵਲ ਸ਼ੀਰਕ ਤ੍ਰਾਣ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ
ਆਤਮਕ ਬਲ ਵਿਚ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉਚਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਹੋਰ ਲਖਾਂ
ਭਾਵੇਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਪਰ
ਦਸਮੇਸ਼ ਦਾ ਰੂਪ ਖਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਡਿਗੇਗਾ । ਉਹ ਆਪਣੇ
ਆਪ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਲਗੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ
ਇਹੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ “ਮਨ ਨੀਵਾਂ, ਮਤ ਉਚੀ ਤੇ ਮਤ,
ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਆਪ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ” ਜਿਸ ਦੀ
ਮਤ ਤੇ ਪਤ ਦਾ ਰਾਖਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਹੋਵੇ ਉਸਦੇ ਡਿਗਣ
ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ । ਇਹੀ ਯਕੀਨ ਕਿ ਉਹ
ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਝੰਡਾ ਚੁਕੀ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਹੈ
ਉਸਨੂੰ ਉਚਿਆਂ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਇਹੀ ਅਸੂਲ, ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ
ਸੁਰਤ ਉਚਿਆਂ ਰਖਣੀ ਹੈ, ਸਿਖ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਰਖਦਾ
ਹੈ । ਭਾਈ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕਾਮ ਦੇ ਅਨੁਰੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਣ
ਤੋਂ ਕਿਸ ਨੇ ਬਚਾਇਆ ਸੀ ? ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਨੇ--ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੇ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਿਖੀ ਬਾਣੇ
ਵਿਚੋਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿਤੇ ਸਨ ।

*

*

*

*

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਆਤਮਕ

ਸ਼ਕਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੀਵਰਤਨ ਲਿਆਂਦਾ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਸਿਖ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਸੀ, ਪਰ ਆਪ ਨੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰ ਦਿਤਾ । ਸਿਖ ਧਰਮ ਇਕ ਅਮਲੀ ਧਰਮ ਹੈ । ਜਿਵੇਂ ਹਰ ਅਮਲੀ ਕੰਮ ਵਿਚ, ਜਿਥੇ ਇਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਵਾਹ ਪਏ, ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲਖਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਇਕੋ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਕੋ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਚਲਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਪਰ ਜੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਸਾਂਝ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇਂ ਅਖਾਂ ਮੀਚ ਕੇ ਮੰਤਰ ਰਟਦੇ ਰਹਿਣਾ ਜਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਧੂਣੀਆਂ ਧੁਖਾਈ ਰਖਣਾਂ ਜਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਧਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਪਿਆ ਸੁਕਾਣਾ ਤੇ ਮੁਕਾਣਾ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ । ਪਰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਤਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਕਰਨੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਕੰਮ ਹੈ । ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੇਵਾ ਵੀ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋ ਕੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਨੇ ਬਾਣੀ ਤੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਦਸਿਆ ਹੈ :—

“ਗੁਰ ਸੰਗਤ ਬਾਣੀ ਬਿਨਾਂ ਦੂਜੀ ਓਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਰਾਈ ।”

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਤਕ ਵੀ ਸਿਖ ਸੰਗਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਸਦਾ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਨੂੰ ਸੰਕੋਚ ਕੇ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਮਹਾਨਤਾ ਦੇ ਦਿਤੀ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਤਮਕ ਗੁਰਿਆਈ ਤਾਂ ਰਹਿਣ ਦਿਤੀ ਰੱਬੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਕੱਠ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪਾਸ ਪਰ ਸ਼ਖਸ਼ੀ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਵਾਗ ਡੋਰ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਗੁਰੂ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਨੇ ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਉਤੇ ਰਖੀ। ਹੁਣ ਸਿਖ ਇਕ ਮੁਠ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਢਿਲੇ ਮੱਠੇ ਪਿਛਾ ਹਟ ਗਏ। ਸਭ ਲਈ ਇਕੋ ਜਹੇ ਨੇਮ ਤੇ ਅਸੂਲ ਬਣਾ ਦਿਤੇ ਗਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਗੇ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੂਪ, ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਜਾਂ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਖਵਾਣ ਲਗ ਪਏ।*

ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ: “ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਿਚ ਮੁਢ ਤੋਂ ਹੀ ਦੋ ਚੀਜ਼ਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ— ਇਕ ਬਾਣੀ, ਦੂਜੀ ਸੰਗਤ; ਇਕ ਜੋਤਿ ਦੂਜੀ ਜੁਗਤਿ ਜਾਂ

* “ਜੇ ਚਾਹੇ ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂ, ਜਿਥੇ ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਇਕੱਠ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਜਾਇ ਕੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਗੁਰੂ ਕਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਸ਼ਖਸੀਅਤ । ਦਸਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਤਕ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੋ ਹਸਤੀ (ਗੁਰੂ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਹੁਣ ਬਾਣੀ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ 'ਸੰਗਤ ਜਥੇਬੰਦ ਹੋਕੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਬਣ ਗਈ । ਜਿਤਨਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਅਦੁੱਤੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸੀ । ਉਹ ਸਾਰਾ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ।'

“ਇਸ ਵਿਚ ਹਰ ਇਕ ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿਖ ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਪਦਵੀ ਰਖਦਾ ਹੈ । ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਓਹੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਮਰਦ ਨੂੰ । ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਪੰਥਕ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇ, ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਕੇ ਗੁਰਮਤਾ ਸੋਧ ਲੈਣ । ਇਹ ਮਤਾ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਉਲੰਘਣ ਕਰਨਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਭੰਗ ਕਰਨਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੇ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਇਕ-ਮੁਠ ਹੋਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਛੁਟ ਇਕ ਅਗੰਮੀ ਤਾਕਤ ਪਾ ਦਿਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦ ਤਾਕਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਵਧੀਕ ਤਾਕਤਵਰ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਇਤਹਾਸ ਵਿਚ ਉਹ ਉਹ ਕਾਰਨਾਮੇ ਕਰ ਵਿਖਾਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਲੋਕ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।”

*

*

*

*

ਧਰਮ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਧਰਮੀਆਂ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ

ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਬਣਾਈ ਤੇ ਜਥੇਬੰਦੀ ਲਈ ਖਾਸ ਨਿਯਮ—ਭਾਵ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ। ਜਿਥੇ ਇਹ ਰਹਿਤ ਸਿਖ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਦਿਵਾਂਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਤੋਂ ਉਚਿਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਵੀਰਾਂ ਵਿਚ ਸਿਖੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਘਟ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਦਰਜੇ ਵਧੀਕ ਹੈ; ਪਰ ਜਦ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਲੋੜ ਪਈ ਤਾਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ (ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਵਿਚ)। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ—ਭਾਈ ਮਤੀ ਦਾਸ ਤੇ ਚਕੀਕਤ ਰਾਏ ਵਾਂਗੂੰ—ਪਰ ਕਕਾਰ ਧਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਈ ਗੁਣਾ ਹੈ। ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਸਦਾ “ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ” ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਇਹ ‘ਧਰਮ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ’ ਹੀ ਤਾਂ ਰਹਿਤ ਮਰਯਾਦਾ ਹਨ।

*

*

*

*

ਸਿਖ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੈ : ਸ਼ਖਸੀ ਤੇ ਪੰਥਕ। ਅਗੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਹਿਣੀਆਂ ਦੇ ਵੀ ਅੰਗ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਖਸੀ ਰਹਿਣੀ ਨੂੰ ਲਓ। ਇਸ ਵਿਚ ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਤੇ ਸੇਵਾ ਆਦਿ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਨਾਮ ਬਾਣੀ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਣਾ, ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨਾ, ਹਰ ਔਖ ਸੌਖ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਗਮੀ ਸਮੇਂ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜਸ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸੁਣਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ।

ਗੁਰਮਤ ਦੀ ਰਹਿਣੀ ਦਾ ਇਹ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਸਿਖ ਦੀ ਕਿਰਤ ਵਿਰਤ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਵੇ । ਗੁਰਮਤ ਇਹ ਹੈ :— ‘ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਛੁਟ ਕਿਸੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਦੀ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਨਾ ਕਰਨੀ, ਆਪਣੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਸ਼ਟ ਮੰਨਣਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਚਾਨਣ ਲੈਣਾ । ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜੇਤ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਇਕੋ ਰੂਪ ਕਰਕੇ ਮੰਨਣਾ । ਛਾਤ ਪਾਤ, ਛੂਤ ਛਾਤ, ਜੰਤ੍ਰ ਮੰਤ੍ਰ ਤੰਤ੍ਰ, ਗੋਰ ਮਟ ਮੜੀ, ਵਖ ਵਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਰਤ ਆਦਿ ਭਰਮ ਰੂਪ ਕਰਮਾਂ ਉਤੇ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਾ ਰਖਣਾ । ਆਪ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਗੁਰ ਇਤਹਾਸ ਤੇ ਸਿਖ ਇਤਹਾਸ ਦੀ ਸਟੱਡੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਨੂੰ ਇਸ ਪਾਸੇ ਵਲ ਲਾਣਾ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਨਮ, ਨਾਮ, ਅਨੰਦ, ਮਿਰਤਕ ਸੰਸਕਾਰ ਤੇ ਹੋਰ ਗੀਤੀਆਂ ਗੁਰ ਸਿਖੀ ਅਸੂਲਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਨੀਆਂ ।’

ਸੇਵਾ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਇਕ ਉਘਾ ਅੰਗ ਹੈ । ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ—ਪੰਗਤ ਦੀ ਸੇਵਾ । ਸੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਉਚ ਨੀਚ, ਛੂਤ ਛਾਤ ਦਾ ਭਰਮ ਮਿਟਦਾ ਹੈ । ਮਨ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਇਸੇ ਲਈ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਸਿਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਸ਼ੇਸ਼ ਥਾਂ ਹੈ, ਤੇ ਇਸੇ ਦਾ ਹੀ ਸਦਕਾ ਭਾਈ ਕਨ੍ਹੱਈਏ ਵਰਗੇ ਤੇ ਅਗੇ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਰਾਮ ਤੇ ਹੋਰ ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਏ ਸੇਵਾ ਦੇ ਉਘੇ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋਏ।

*

*

*

*

ਹੁਣ ਲਓ ਪੰਥਕ ਰਹਿਣੀ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਖ ਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ, ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਤੇ ਅਮ੍ਰਿਤ ਸੰਸਕਾਰ, ਗੁਰਮਤੇ ਤੇ ਦਸਵੰਧ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੇਵਾ ਕੇਵਲ ਪਾਣੀ, ਪਖੇ ਤੇ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੁਕ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਸਿਖ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਵਾਲੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਸੇਵਾ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਫ਼ਾਇਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੋੜੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਵਧੀਕ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਇਹ ਗੁਲ ਜਥੇਬੰਦੀ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸਿਖ ਨੇ ਸ਼ਖਸੀ ਧਰਮ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੰਥਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਵੀ ਪੂਰੇ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਭਾਵ ਹਰ ਸਿਖ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜਥੇਬੰਦੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਪੰਥ ਹੈ, ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਹੋਕੇ ਵੀ ਅਪਣਾ ਧਰਮ ਨਿਬਾਹੁਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਖ਼ਾਸ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਰਹਿਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਆਪ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ ਕਿ :—

‘ੴ ਸਤਿਨਾਮ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ’

ਅਤੇ

‘ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ’ ।

ਸ: ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਅਸ਼ੋਕ ਆਪਣੇ ਲੇਖ ‘ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ’ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : “ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਖੋਜ ਪੂਰਵਕ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਹੀ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਬਾਕੀ ਹੋਰ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਮੂਲ (ਮੁਢ) ਹੈ ਅਥਵਾ ਇਉਂ ਕਹੋ ਕਿ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਟੀਕਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਤੇ ਅਗੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ.....। ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ, ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰੂਪ ਪਹਿਚਾਣ। ਇਹ ਰੂਪ-ਪਹਿਚਾਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਈ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਵੀ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਨਾਮ ਨਾਮੀ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਸਣ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਨੇਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ। ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ ਗਲਾਂ ਦਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਨੇਮਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਗਈ ਹੈ।” ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ : “ਕਿਸੇ ਧਰਮ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਰਹੁ ਰੀਤ ਦਾ ਸਾਰ ਨਿਰਭਰ ਇਸ ਉਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਰਬ ਦਾ ਕੀ ਸਰੂਪ ਦਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖੀਏ ਤਾਂ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਨੇਮ ਇਹ ਹਨ, ਕਿ ਸਭ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਛੱਡ ਕੇ ਇਕ ਰਬ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ, ਜੀਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਰਬ ਦੇ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਮੰਨਣਾ, ਰਬ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋ ਕੇ ਜੰਮਣਾ ਮਰਨਾ ਠਾ ਮੰਨਣਾ, ਮੁਕਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀਸ਼ ਜਾਂ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦਾ ਪਾਤਰ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਣਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਹੈ।”

ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜੋ ਗੁਣ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ ਉਹ ਉਸਦੇ ਸਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਦੇ ਹਨ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਿਰਗੁਣ

ਸਰੂਪ ਤਾਂ ਉਹ ਸੀ ਜਦ ਹਾਲੀ ਸਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ। ਸੋ ਉਸ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਰੂਪ ਦਾ ਕੋਈ ਭਾਵ ਮਨ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਪਰਸਚਰਨ

ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਅਗੇ 'ਜਪੁ' ਦਾ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ : "ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ। ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚ। ੧।" ਦੇ ਸਲੋਕ ਨਾਲ। ਇਸ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ 'ਪ੍ਰਮੇ ਸਚ' ਦੇ ਸਚੇ ਹੋਣ ਦਾ ਗੁਣ ਚਾਰ ਵਾਰ ਸਚ ਵਰਤ ਕੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਾਰੀ ਬਾਣੀ 'ਜਪੁ' ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਵੀ ਜੋ ਇਸੇ ਸਲੋਕ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ, ਰਬ ਦੇ ਸਚੇ ਹੋਣ ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਹੈ। ਇਹੋ ਸਲੋਕ ਸੁਖਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ੧੭ਵੀਂ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਦੇ ਅਰੰਭ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਵਿਚ ਇਸਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਖਮਣੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਰ ਅਸ਼ਟਪਦੀ ਪਹਿਲੇ ਆਏ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ। 'ਜਪੁ' ਦੀਆਂ ੩੮ ਪਉੜੀਆਂ ਅਗੇ ਹਨ। '੧੬' ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 'ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ' ਤਕ ਪਰਸਚਰਨ ਤੇ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਬਾਬਾ ਹਰੀ ਸਿੰਘ ਜੀ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ ਰਹਿਨੁਮਾਇ ਦੀਦਾਰਿ ਹਕ (ਜੋ ਕਿ ਜਪੁਜੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਦਾ ਦੀਕਾ-ਬੋਲੀ ਉਰਦੂ - ੬੯੨ ਸਫਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ) ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ : "ਇਸ

ਪਰਸਚਰਨ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਈਸ਼ਵਰ ਉਸਤਤੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਨਿਰਣਯ ਭਾਵ ਮਾਗਤ ਤੇ ਗਿੰਦ ਇਲਾਹੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਭੁੰਘਾਈਆਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਸਿਖ ਲਈ ਕਠਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਉਦੋਂ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਜਦ ਤਕ ਕਿ ਉਹ ਉਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ, ਭਗਤੀ ਸਹਿਤ ਪੂਰਨ, ਵੇਦਾਂਤ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ, ਅਭਿਆਸੀ, ਕਰਨੀ ਦਾ ਪਕਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ! ਹੋਰ ਕੋਈ ਇਸ ਦੇ ਅੰਤੀਵ ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਸੁਆਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਣ ਸਕਦਾ।”

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਾਣੀ

ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਕਰੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ :

“ਸੋਦਰ ਆਰਤੀ ਗਾਵੀਐ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਜਾਪ ਉਚਾਰਾ।”

ਅਰਥਾਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਦੁਆਰੇ (ਕਰਤਾਰਪੁਰ) ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸੋਦਰ (ਰਹਿਰਾਸ) ਆਰਤੀ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਜਪੁਜੀ ਦਾ ਪਾਠ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਵੀ ‘ਨਾਮ’ ਦੀ ‘ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰ’ ਦਾ ਵਕਤ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਦਸਿਆ ਹੈ : “ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲਾ ਸਚੁ ਨਾਉ ਵਡਿਆਈ ਵੀਚਾਰੁ।”

ਉਵ ਤਾਂ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਪੜ੍ਹੀਏ ਲਾਭ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ— “ਸਭੇ ਵਖਤ ਸਭੇ ਕਰਿ ਵੇਲਾ, ਖਾਲਕ ਯਾਦ ਦਿਲੇ ਮਹਿ ਮੋਲਾ”—ਪਰ ਮਨ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਕਸਾਰ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ, ਇਸ ਲਈ ਪੜ੍ਹਨ ਸੁਣਨ ਦਾ ਅਸਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਲਈ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ, ਉਥੇ ਨਾਲ ਇਹ ਭੀ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਖੁਰਾਕ ਅਜੇਹੇ ਵੇਲੇ ਮਿਲੇ ਕਿ ਉਸਦਾ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇ।

ਇਸ ਲਈ ਸਵੇਰੇ, ਸ਼ਾਮ ਤੇ ਰਾਤ ਲਈ ਜੋ ਬਾਣੀਆਂ ਨਿਯਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਖਿਆਲ, ਬੋਲੀ ਤੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਮਨ ਦੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਹਨ। ਜਪੁਜੀ ਜਿਹੀ ਵਿਚਾਰ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਲਈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰਾਤ ਦੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਚਿਤ ਠੰਢਾ ਹੋ ਕੇ ਸਾਫ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਦੀ ਇਕਾਂਤ ਤੇ ਤਾਜ਼ਗੀ ਡੂੰਘੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਜੁੜਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਖਾਸ ਰਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮਹਤਤਾ ਦਸੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ :

“ਚਉਥੇ ਪਹਿਰ ਸੁਬਾਹ ਕੈ, ਸੁਰਤੀਆ ਉਪਜੈ ਚਾਉ।

ਤਿਨਾ ਦਰਿਆਵਾ ਸਿਉ ਦੋਸਤੀ ਮਨਿਮੁਖਿ ਸਚਾ ਨਾਉ।

ਓਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੰਡੀਐ, ਕਰਮੀ ਹੋਇ ਪਸਾਉ।”

(ਮ: ੨ ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ: ੧)

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਦੇ ਈਸ਼ਵਰ-ਭਗਤ ਚੰਗਾ ਜਾਣ ਕੇ ਪਿਆਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਦੀ ਕਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਂਦੇ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ ਕੁਰਾਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ :

ਵਾਲਸੂਲ ਇਜ਼ਾ ਤਨੱਫਸ ਵਕਲ, ਉਉਜ ਸਰਬ ਅਲਗਲਕ

ਵਛਾਨ ਕੁੱਲਾ ਉਲਸਬਾਹ ।

ਜਿਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਬ ਇਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਸਹੁੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਖਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਵਡਾ ਤੇ ਪੂਜਯ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਇਸ ਤੁਕ ਮੁਤਾਬਕ ਤਾਂ ਰਬ ਆਪ ਇਸ ਵੇਲੇ ਨੂੰ ਉਚਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ।

ਲੇਖਕ ਵਲੋਂ

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਲੇਖ ਕੁਝ ਕੁ ਸਟੱਡੀ ਸਰਕਲਾਂ ਤੇ ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਸਿਖ ਸਟੂਡੈਂਟਸ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੈਂਪਾਂ ਤੇ ਪੜ੍ਹੇ ਗਏ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛਾਪਣ ਲਈ ਕਈ ਇਕ ਸਜਣਾਂ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ । ਉਸ ਪ੍ਰੇਰਨਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ ਇਹ ਲੇਖ ਛਪ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਟ ਹਨ ।

ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੫੫

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਐਮ. ਏ.

ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੀ
ਵਧਾਈ

੧੦੦ ਕਾਪੀਆਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਮੁਫਤ

ਵੰਡੀਆਂ ਗਈਆਂ

ਵਲੋਂ

ਪੰਜਾਬ ਸਿੰਘ ਸਜਣ ਸਿੰਘ ਸ਼ਮਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ

ਐਸ. ਪੀ. ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ

ਕਾਨਪੁਰ।